# ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
# L. A. GEELHOED
## της 31ης Ιανουαρίου 2002 [1]

## I — Εισαγωγή

1. Το ιταλικό Corte suprema di cassazione υπέβαλε στο Δικαστήριο αίτηση ερμηνείας του άρθρου 2 και του άρθρου 5, σημείο 1, πρώτο εδάφιο, και σημείο 3, της Συμβάσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις [2] (στο εξής: Σύμβαση των Βρυξελλών). Το αιτούν δικαστήριο ερωτά πώς πρέπει να χαρακτηριστεί αγωγή περί προσυμβατικής ευθύνης κατά τρόπον ώστε να είναι εφικτός ο προσδιορισμός του αρμόδιου να επιληφθεί της διαφοράς δικαστή. Εμπίπτει παρόμοια αγωγή στην κατηγορία των ενοχών εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 3, ή στην κατηγορία των διαφορών εκ συμβάσεως κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών; Το αιτούν δικαστήριο αναφέρεται επίσης στη δυνατότητα το άρθρο 5 της Συμβάσεως να μην τυγχάνει απλούστατα εφαρμογής.

2. Κατά το άρθρο 5 της Συμβάσεως των Βρυξελλών, το πρόσωπο που έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους μπορεί να εναχθεί σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος. Το άρθρο 5, σημείο 1, ορίζει ότι, ως προς τις διαφορές εκ συμβάσεως, αρμόδιο είναι το δικαστήριο του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή πρέπει να εκπληρωθεί η αποτελούσα τη βάση της αξιώσεως παροχή. Πάντως, τα συμβαλλόμενα σε σύμβαση μέρη μπορούν να προσδιορίσουν τα ίδια το αρμόδιο να επιλύσει τις απτόμενες της Συμβάσεως διαφορές δικαστήριο. Το άρθρο 5, σημείο 3, ορίζει ότι, ως προς τις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, αρμόδιο είναι το δικαστήριο του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός.

3. Το Δικαστήριο ενέκυψε επανειλημμένα επί της ερμηνείας της Συμβάσεως των Βρυξελλών, ειδικότερα επί της ερμηνείας του άρθρου 5 αυτής. Πάντως, του υποβάλλεται για πρώτη φορά το ερώτημα κατά πόσον μπορεί να στοιχειοθετείται ευθύνη από τη συμπεριφορά των συμβαλλομένων σε σύμβαση μερών κατά τη διάρκεια των προηγηθεισών της συμβάσεως διαπραγματεύσεων.

4. Αφού περιγράψω το νομικό πλαίσιο και εκθέσω τα πραγματικά περιστατικά καθώς και την εξέλιξη της διαδικασίας, προτίθεμαι

1 — Γλώσσα του πρωτοτύπου: η ολλανδική.

2 — ΕΕ 1982, L 388, σ. 7. Η κωδικοποιημένη μορφή της τροποποιηθείσας εν τω μεταξύ συμβάσεως περιλαμβάνεται στο ίδιο τεύχος της ΕΕ, σ. 20.

να αναλύσω, κατά πρώτον, τη νομολογία του Δικαστηρίου επί του θέματος. Ακολούθως, θα συνοψίσω τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν οι διάδικοι. Το βασικό σημείο των παρατηρήσεων αυτών αφορά το ζήτημα του τρόπου χαρακτηρισμού της προσυμβατικής ευθύνης υπό το φως της ανωτέρω νομολογίας του Δικαστηρίου. Ακολούθως, θα εξετάσω τα διάφορα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσυμβατικής ευθύνης. Ελλείψει κοινοτικής νομολογίας επί του θέματος, βάση της εμπνεύσεώς μου θα αποτελέσουν ιδίως τα εθνικά νομικά συστήματα. Τέλος, η προκαταρκτική αυτή διεργασία με οδηγεί στην εξέταση αυτού τούτου του υποβληθέντος στο Δικαστήριο ερωτήματος.

## II — Το νομικό πλαίσιο

5. Κατά το άρθρο 1 αυτής, η Σύμβαση των Βρυξελλών εφαρμόζεται σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις, ανεξάρτητα από το είδος του δικαστηρίου. Όσον αφορά τη δικαστική δικαιοδοσία, το άρθρο 2 εξαγγέλλει γενική αρχή, σύμφωνα με την οποία τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους αυτού, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους. Το άρθρο 3 ορίζει ότι τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους μπορούν να εναχθούν ενώπιον των δικαστηρίων άλλου συμβαλλόμενου κράτους μόνο σύμφωνα με τους κανόνες που περιλαμβάνονται στα τμήματα 2 έως 6 του τίτλου ΙΙ, ο οποίος τιτλοφορείται «διεθνής δικαιοδοσία». Στην παρούσα υπόθεση εμπλέκονται τα άρθρα 5 και 17 της Συμβάσεως.

6. Το άρθρο 5 της Συμβάσεως των Βρυξελλών έχει ως εξής:

«Πρόσωπο που έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους μπορεί να εναχθεί σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος:

1) ως προς διαφορές εκ συμβάσεως, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή [...]

[...]

3) ως προς ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός·

[...]».

7. Το άρθρο 17 της Συμβάσεως των Βρυξελλών ορίζει ιδίως:

«Αν τα μέρη, από τα οποία ένα τουλάχιστον έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλ-

λόμενου κράτους, συμφώνησαν ότι ένα δικαστήριο ή τα δικαστήρια συμβαλλόμενου κράτους θα δικάζουν τις διαφορές που έχουν προκύψει ή που θα προκύψουν από συγκεκριμένη έννομη σχέση, το δικαστήριο αυτό ή τα δικαστήρια του κράτους αυτού έχουν αποκλειστική διεθνή δικαιοδοσία. Μια τέτοια συμφωνία διεθνούς δικαιοδοσίας πρέπει να καταρτίζεται:

α) είτε γραπτά είτε προφορικά με γραπτή επιβεβαίωση·

β) είτε υπό τύπο ανταποκρινόμενο στην πρακτική που έχουν καθιερώσει οι συμβαλλόμενοι στις μεταξύ τους σχέσεις·

γ) είτε στο διεθνές εμπόριο, υπό τύπο ανταποκρινόμενο στις συνήθειες τις οποίες τα μέρη γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν και οι οποίες είναι ευρέως γνωστές σ' αυτού του είδους την εμπορική δραστηριότητα και τηρούνται τακτικά από τους συμβαλλομένους σε συμβάσεις, του είδους για το οποίο πρόκειται, στη συγκεκριμένη εμπορική δραστηριότητα».

8. Από 1ης Μαρτίου 2002, η Σύμβαση των Βρυξελλών θα αντικατασταθεί από τον κανονισμό (ΕΚ) 44/2001 του Συμβουλίου, της 22ας Δεκεμβρίου 2000, για τη διεθνή δικαιοδοσία, την αναγνώριση και την εκτέλεση αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις[3]. Σύμφωνα με την ενδέκατη και δωδέκατη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού:

«(11) Οι κανόνες δικαιοδοσίας πρέπει να εμφανίζουν υψηλό βαθμό προβλεψιμότητας και να βασίζονται στην αρχή της γενικής δωσιδικίας της κατοικίας του εναγομένου και η δωσιδικία αυτή πρέπει να ισχύει πάντοτε, εκτός από μερικές συγκεκριμένες περιπτώσεις όπου το επίδικο αντικείμενο ή η αυτονομία των μερών δικαιολογεί άλλο συνδετικό παράγοντα. Η κατοικία των νομικών προσώπων πρέπει να καθορίζεται αυτοτελώς ώστε να αυξάνεται η διαφάνεια των κοινών κανόνων και να αποφεύγονται οι συγκρούσεις δικαιοδοσίας.

(12) Η δωσιδικία της κατοικίας του εναγομένου πρέπει να συμπληρωθεί από εναλλακτικές δικαιοδοσίες που θα ισχύουν λόγω του στενού συνδέσμου μεταξύ του δικαστηρίου και της διαφοράς ή για τη διευκόλυνση [της ορθής απονομής] της δικαιοσύνης».

Οι εν λόγω αιτιολογικές σκέψεις δεν εφαρμόζονται strictu sensu στην παρούσα περί-

3 — ΕΕ 2001, L 12, σ. 1.

πτωση. Εντούτοις, φωτίζουν το περιεχόμενο των διατάξεων της Συμβάσεως των Βρυξελλών.

*Το εθνικό δίκαιο*

9. Το άρθρο 1337 του Codice civile ορίζει ότι, στο πλαίσιο της διαπραγματεύσεως και της καταρτίσεως συμβάσεως, τα μέρη οφείλουν να ενεργούν καλοπίστως.

## III — Τα πραγματικά περιστατικά και η διαδικασία

*Τα πραγματικά περιστατικά*

10. Τα πραγματικά περιστατικά της διαφοράς της κύριας δίκης μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

11. Η εταιρία Fonderie Officine Meccaniche Tacconi SpA (στο εξής: Tacconi) διεξήγαγε διαπραγματεύσεις με την εταιρία Heinrich Wagner Sinto Maschinenfabrik GmbH (HWS) (στο εξής: HWS) σχετικά με τη σύναψη συμβάσεως αγοράς εκ μέρους της Tacconi αυτοματοποιημένης εγκαταστάσεως προπλασμάτων, κατασκευής της HWS. Η ως άνω σύμβαση επρόκειτο να συναφθεί μεταξύ της HWS και της BN Commercio e Finanza Spa (στο εξής: BN), εταιρίας χρηματοδοτικής μισθώσεως. Εξάλλου, η Tacconi είχε ήδη συνάψει, με τη συναίνεση της HWS, σύμβαση leasing με αντικείμενο την οικεία εγκατάσταση προπλασμάτων. Πάντως, η HWS ουδέποτε προέβη στην παράδοσή της.

12. Οι διάδικοι ερίζουν ως προς το αν συνήφθη ή όχι σύμβαση μεταξύ BN και HWS. Κατά την Tacconi, ουδέποτε συνήφθη η ανωτέρω σύμβαση δεδομένου ότι η HWS αρνήθηκε την πώληση της εγκαταστάσεως προπλασμάτων στην BN. Πάντοτε κατά την άποψη της Tacconi, η HWS απέρριψε όλες τις προτάσεις που της είχαν υποβληθεί συναφώς κατά τη διάρκεια μακρών διαπραγματεύσεων τις οποίες τερμάτισε αιφνιδίως. Αντίθετα, η HWS εκτιμά ότι η σύμβαση συνήφθη.

*Η εξέλιξη της διαδικασίας*

13. Η Tacconi ενήγαγε στις 23 Ιανουαρίου 1996 ενώπιον του ιταλικού Tribunale di Perugia την HWS, η έδρα της οποίας βρίσκεται στη Γερμανία. Η Tacconi ζήτησε να αναγνωριστεί ότι ουδεμία σύμβαση είχε συναφθεί μεταξύ της BN και της HWS αφορώσα την αγορά της επίδικης μηχανής. Η αξίωσή της στηριζόταν στην, αδικαιολόγητη κατά την άποψή της, άρνηση της HWS να πωλήσει τη μηχανή στη BN. Η Tacconi ισχυρίστηκε ότι, απορρίπτοντας κάθε πρόταση κατά τη διάρκεια των παρατεταμένων δια-

πραγματεύσεων που είχαν προηγηθεί και θέτοντας τέρμα σ' αυτές αιφνιδίως, η HWS αθέτησε την υποχρέωσή της για ορθή και καλόπιστη συμπεριφορά, με αποτέλεσμα την προσβολή της εμπιστοσύνης που είχε επιδείξει η Tacconi ως προς τη σύναψη της συμβάσεως. Ακολούθως, η Tacconi επικαλέσθηκε την προσυμβατική ευθύνη της HWS βάσει του άρθρου 1337 του Codice civile [4]. Η Tacconi ζήτησε πρωτοδίκως την καταδίκη της HWS στην αποκατάσταση της ζημίας που είχε υποστεί και η αξία της οποίας ανερχόταν σε 3 000 000 000 ιταλικές λίρες (ITL).

14. Με το υπόμνημά της αντικρούσεως, η HWS διευκρίνισε ότι είχε συνάψει σύμβαση με την Tacconi και ότι ο Ιταλός δικαστής δεν ήταν αρμόδιος δεδομένου ότι οι γενικές προϋποθέσεις της συμβάσεως περιελάμβαναν ρήτρα διαιτησίας βάσει της οποίας οριζόταν αλλοδαπός διαιτητής. Επικουρικώς, κάλεσε το Tribunale di Perugia να αναγνωρίσει, βάσει του άρθρου 5, σημείο 3, της Συμβάσεως των Βρυξελλών, ότι η Tacconi στερούνταν ενεργητικής νομιμοποιήσεως να ασκήσει ένδικη αγωγή. Κατόπιν αυτού, ζήτησε την απόρριψη του αιτήματος της Tacconi. Όλως επικουρικότερον, ζήτησε, υπό τύπον ανταγωγής, την καταδίκη της Tacconi στην καταβολή ποσού 450 248,39 γερμανικών μάρκων (DEM).

15. Παρατηρώ ότι η HWS δεν αμφισβήτησε ότι έθεσε τέρμα στις διαπραγματεύσεις, ούτε αντέκρουσε τη σχετική αιτίαση της Tacconi ενώπιον του Δικαστηρίου.

4 — Η Tacconi ισχυρίζεται ότι η HWS υπέχει ευθύνη λόγω culpa in contrahendo.

16. Η Tacconi προσέφυγε στις 16 Μαρτίου 1999 ενώπιον του Corte suprema di cassazione σύμφωνα με το άρθρο 41 του Codice di procedura civile προκειμένου να προσδιοριστεί το αρμόδιο δικαστήριο. Η Tacconi ζήτησε να αναγνωριστεί ότι ο Ιταλός δικαστής ήταν αρμόδιος να επιληφθεί της διαφοράς, προσθέτοντας ότι ο προσδιορισμός του έπρεπε να χωρήσει σύμφωνα με τους κανόνες της Συμβάσεως των Βρυξελλών. Το αίτημά της θεμελιωνόταν σε ενοχή εξ αδικοπραξίας, κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 3, της Συμβάσεως. Σύμφωνα με την ανωτέρω διάταξη, αρμόδιο δικαστήριο είναι εκείνο του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός, και συγκεκριμένα η υλική ζημία που υπέστη ο ζημιωθείς διάδικος. Επειδή η έδρα της Tacconi βρισκόταν στην Perugia και το ζημιογόνο γεγονός συνέβη στον ίδιο τόπο, η Tacconi συνήγαγε εξ αυτού ότι ορθώς άσκησε την αγωγή της ενώπιον του Tribunale di Perugia.

17. Στα πλαίσια ανταγωγής, η HWS αντέταξε το ότι η σύμβαση είχε συναφθεί με το έγγραφο της 28ης Απριλίου 1995 περί επιβεβαιώσεως της παραγγελίας της 27ης Απριλίου 1995 εκ μέρους της Tacconi. Δεδομένου ότι οι γενικές προϋποθέσεις της εν λόγω συμβάσεως περιελάμβαναν ρήτρα περί απονομής δικαιοδοσίας σε αλλοδαπό διαιτητή, δεν μπορούσε να είναι αρμόδιος ο Ιταλός δικαστής.

*Το προδικαστικό ερώτημα*

18. Κατόπιν αυτού, το Corte suprema di cassazione υπέβαλε στο Δικαστήριο, με διάταξη της 9ης Ιουνίου 2000, η οποία περιήλθε στη Γραμματεία του Δικαστηρίου στις

11 Σεπτεμβρίου 2000, αίτηση περί εκδόσεως προδικαστικής αποφάσεως. Συγκεκριμένα:

«1) Ερωτάται αν η ένδικη διαφορά, αντικείμενο της οποίας είναι η αναγνώριση της προσυμβατικής ευθύνης του εναγομένου, εμπίπτει στην κατηγορία των ενοχών εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας (άρθρο 5, σημείο 3, της Συμβάσεως των Βρυξελλών).

2) Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως, ερωτάται αν η ένδικη διαφορά εμπίπτει στην κατηγορία των διαφορών εκ συμβάσεως (άρθρο 5, σημείο 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών) και, σε καταφατική περίπτωση, ποια είναι "η παροχή που αποτελεί τη βάση της αξιώσεως.

3) Σε περίπτωση αρνητικής απαντήσεως, ερωτάται αν επί της ως άνω ένδικης διαφοράς τυγχάνει εφαρμογής μόνον το γενικό κριτήριο της κατοικίας του εναγομένου.»

19. Με τη διάταξή του περί παραπομπής, ο εθνικός δικαστής εκτιμά ότι η ευθύνη δεν απορρέει από σύμβαση. Η Tacconi εκτιμά επίσης ότι ουδεμία σύμβαση συνήφθη με την HWS. Δεδομένου ότι στην Ιταλία η προσυμβατική ευθύνη διέπεται από τους εφαρμοστέους επί των συμβάσεων κανόνες, υφίσταται δεσμός με τις συμβατικές υποχρεώσεις του άρθρου 5, σημείο 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών. Πάντως, ο κανόνας περί ειδικής δικαιοδοσίας που εξαγγέλλει η εν λόγω διάταξη δεν φαίνεται να εφαρμόζεται επί της προσυμβατικής ευθύνης. Σύμφωνα με το αιτούν δικαστήριο, η ευθύνη αυτή δεν είναι απόρροια της αθετήσεως συμβατικής υποχρεώσεως αλλά μη τηρήσεως της νόμιμης υποχρεώσεως, κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων με σκοπό τη σύναψη συμβάσεως, τα μέρη να ενεργούν καλοπίστως.

*Η διαφορά ενώπιον του Δικαστηρίου*

20. Οι διάδικοι της διαφοράς της κύριας δίκης και η Επιτροπή υπέβαλαν γραπτές παρατηρήσεις. Δεν διεξήχθη προφορική διαδικασία.

## IV — Η νομολογία του Δικαστηρίου

21. Η απάντηση που επιβάλλεται να δοθεί στο προδικαστικό ερώτημα συναρτάται ευρέως με τη νομολογία του Δικαστηρίου περί την Σύμβαση των Βρυξελλών. Πρόκειται λοιπόν να αποπειραθώ να επαναλάβω τη νομολογία αυτή στον βαθμό που μπορεί να επηρεάσει τη σχετική απάντηση. Κατά πρώτον, προτίθεμαι να εξετάσω τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Συμβάσεως και ακολούθως να εγκύψω ειδικότερα στις εφαρμοστέες εν προκειμένω διατάξεις.

*Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της Συμβάσεως των Βρυξελλών*

22. Ο βασικός κανόνας διατυπώνεται στο άρθρο 2 της Συμβάσεως. Οποιοσδήποτε μπορεί πάντοτε να εναχθεί ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου κατοικεί. Σε

ορισμένες περιπτώσεις που απαριθμούνται περιοριστικώς και πρέπει να θεωρούνται ως παρέκκλιση από τον βασικό κανόνα, ο ενάγων μπορεί να ασκήσει την αγωγή του ενώπιον άλλου δικαστηρίου. Το άρθρο 5, σημείο 1, και το άρθρο 5, σημείο 3, εισάγουν παρόμοιες παρεκκλίσεις.

23. Σύμφωνα με το προοίμιό της, η Σύμβαση των Βρυξελλών στοχεύει στην ενίσχυση της έννομης προστασίας των εγκατεστημένων εντός της Κοινότητας προσώπων [5]. Συναφώς, η Σύμβαση ορίζει τον αρμόδιο να επιλαμβάνεται αστικών διαφορών δικαστή. Σύμφωνα με τη νομολογία του Δικαστηρίου, η Σύμβαση ενισχύει την έννομη προστασία, παρέχοντας τη δυνατότητα, αφενός, στον ενάγοντα να εντοπίζει ευχερώς το δικαστήριο στο οποίο μπορεί να προσφύγει και, αφετέρου, στον εναγόμενο να προβλέπει ευλόγως το δικαστήριο ενώπιον του οποίου μπορεί να εναχθεί [6]. Στην ενδέκατη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 44/2001 διευκρινίζεται ότι οι κανόνες περί δικαιοδοσίας πρέπει να είναι ευχερώς προβλέψιμοι, γεγονός που θα συνεπάγεται επίσης την ενίσχυση της ασφαλείας δικαίου.

24. Άρα, η Σύμβαση στοχεύει ιδίως στην ενοποίηση των κανόνων διεθνούς δικαιοδοσίας των δικαστηρίων των συμβαλλομένων κρατών. Πάντως, η έκταση εφαρμογής της Συμβάσεως είναι περιορισμένη. Συγκεκριμένα, δεν εξαγγέλλει τις προϋποθέσεις εκτιμήσεως του γενεσιουργού της ζημίας γεγονότος, ούτε τα αποδεικτικά στοιχεία περί της επελεύσεως και της εκτάσεως της ζημίας. Οι προϋποθέσεις αυτές διέπονται από το ουσιαστικό δίκαιο που καθορίζουν οι κανόνες ιδιωτικού διεθνούς δικαίου του εθνικού δικαίου του επιληφθέντος δικαστή, υπό την επιφύλαξη ότι η εφαρμογή του δεν θίγει την πρακτική αποτελεσματικότητα της Συμβάσεως [7].

25. Το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι χρησιμοποιούμενες στη Σύμβαση έννοιες πρέπει κατά κανόνα να ερμηνεύονται αυτοτελώς, με αναφορά κυρίως στο σύστημα και τους σκοπούς της Συμβάσεως ενόψει της διασφαλίσεως της ομοιόμορφης εφαρμογής της εντός όλων των συμβαλλομένων κρατών. Επομένως, οι έννοιες αυτές δεν μπορούν να νοούνται ως παραπέμπουσες στον χαρακτηρισμό που αποδίδει στην ενώπιον του εθνικού δικαστηρίου έννομη σχέση το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο [8].

26. Το Δικαστήριο αναγνώρισε επ' ευκαιρία της αποφάσεως Peters [9] ότι, λαμβάνοντας υπόψη τους στόχους και τη γενική οικονομία της Συμβάσεως και προκειμένου να διασφαλίζονται κατά το μέτρο του δυνατού η ισότητα και η ομοιομορφία των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που απορρέουν εξ αυτής για τα συμβαλλόμενα κράτη και τα ενδιαφερόμενα πρόσωπα, η έννοια της διαφοράς εκ συμβάσεως, κατά το άρθρο 5, σημείο 1, της Συμβάσεως, δεν μπορεί να εκλαμβάνεται ως απλή παραπομπή στο εσωτερικό δίκαιο ενός

5 — Κατά τον κανονισμό 44/2001 επί πλέον, εκτιμάται ότι βασικό σόχο αποτελεί η εύρυθμη λειτουργία της εσωτερικής αγοράς.

6 — Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, C-295/95, Farrell (Συλλογή 1997, σ. I-1683, σκέψη 13).

7 — Απόφαση της 7ης Μαρτίου 1995, C-68/93, Shevill κ.λπ. (Συλλογή 1995, σ. I-415, σκέψη 39).

8 — Βλ., ιδίως, απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1998, C-51/97, Réunion européenne κ.λπ. (Συλλογή 1998, σ. I-6511, σκέψη 15).

9 — Απόφαση της 22ας Μαρτίου 1983, 34/82 (Συλλογή 1983, σ. 987, σκέψη 9).

των συμβαλλομένων κρατών [10]. Η έννοια της ενοχής εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας (κατά το άρθρο 5, σημείο 3) πρέπει επίσης να ερμηνεύεται αυτοτελώς [11].

27. Η Σύμβαση αποβλέπει στο να αποφεύγεται κατά το μέτρο του δυνατού η πολλαπλότητα των δικαστικών δικαιοδοσιών έναντι της ιδίας έννομης σχέσεως δεδομένου ότι η παράλληλη δικαιοδοσία περισσοτέρων δικαστηρίων θα αύξανε τον κίνδυνο εκδόσεως αντιφατικών αποφάσεων. Ο στόχος αυτός, όπως διατυπώνεται από το Δικαστήριο με την απόφαση De Bloos [12], σκοπεί στην ικανοποίηση της ασφαλείας δικαίου.

28. Το Δικαστήριο αναγνώρισε με την απόφαση Peters ότι, με το άρθρο 5, σημείο 1, βούληση των συντακτών της Συμβάσεως ήταν να παράσχουν τη δυνατότητα να άγονται ενώπιον ενός και του αυτού δικαστηρίου όλα τα ζητήματα που ενδέχεται να ανακύπτουν κατά τη διάρκεια της εκπληρώσεως ενοχής εκ συμβάσεως. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, επρόκειτο για το δικαστήριο του τόπου εκτελέσεως. Το Δικαστήριο χρησιμοποίησε ως οδηγό του επί του θέματος την αρχή, σύμφωνα με την οποία το παρεπόμενο ακολουθεί την τύχη του κυρίου [13]. Εξάλλου, ο ενάγων έχει πάντοτε την ευχέρεια να προβάλλει το σύνολο των απαιτήσεών του ενώπιον του δικαστηρίου της κατοικίας του εναγομένου, ενώ το άρθρο 22 της Συμβάσεως επιτρέπει, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, στο δικαστήριο που επελήφθη πρώτο να κρίνει το σύνολο της διαφοράς εφόσον υφίσταται συνάφεια μεταξύ των ασκηθεισών ενώπιον διαφορετικών δικαστηρίων αγωγών [14].

29. Όντως, η ευχέρεια υποβολής όλων των κεφαλαίων μιας αγωγής ενώπιον του ιδίου δικαστηρίου δεν είναι απεριόριστη. Το αρμόδιο, δυνάμει του άρθρου 5, παράγραφος 3, δικαστήριο να επιλαμβάνεται του κεφαλαίου μιας αγωγής με θεμέλιο ενοχή εξ αδικοπραξίας δεν είναι αρμόδιο να κρίνει τα υπόλοιπα κεφάλαια της ιδίας αγωγής που δεν θεμελιώνονται σε ενοχές εξ αδικοπραξίας [15].

30. Το στοιχείο αυτό με οδηγεί σε ένα άλλο χαρακτηριστικό γνώρισμα της Συμβάσεως. Με την απόφαση Peters [16], την επιλογή του αρμόδιου δικαστηρίου υπαγορεύουν οι στενές σχέσεις που εγκαθιδρύει μεταξύ των συμβαλλομένων μερών σύμβαση. Το Δικαστήριο εφαρμόζει υπό την έννοια αυτή τον κανόνα, σύμφωνα με τον οποίο η ειδική δωσιδικία θεμελιώνεται στην ύπαρξη ιδιαιτέρως στενού συνδέσμου μεταξύ της διαφοράς και δικαστηρίων άλλων από εκείνα του κράτους της κατοικίας του εναγομένου, ώστε να δικαιολογείται η δικαιοδοσία των δικαστηρίων αυτών για λόγους ορθής απονομής

10 — Το Δικαστήριο επιβεβαίωση τη νομολογία αυτή ιδίως με τις αποφάσεις της 8ης Μαρτίου 1988, 9/87, Arcado (Συλλογή 1988, σ. 1539, σκέψη 11), και της 17ης Ιουνίου 1992, C-26/91, Handte (Συλλογή 1992, σ. I-3967).

11 — Βλ. απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 1988, 189/87, Καλφέλης (Συλλογή 1988, σ. 5565, σκέψη 15).

12 — Απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 1976, 14/76 (Συλλογή τόμος 1976, σ. 553, σκέψη 9).

13 — Βλ. απόφαση της 15ης Ιανουαρίου 1987, 266/85, Shenavai (Συλλογή 1987, σ. 239, σκέψη 19).

14 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση Καλφέλης, σκέψη 20.

15 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση Καλφέλης, σκέψη 19.

16 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 9, σκέψη 12.

της δικαιοσύνης και λυσιτελούς οργανώσεως της δίκης [17]. Επ' ευκαιρία του άρθρου 5 της Συμβάσεως, γίνεται επίσης λόγος για τη γειτνίαση του έχοντος αναγνωρίσει τη δικαιοδοσία του δικαστηρίου προς τα επίδικα πραγματικά περιστατικά [18]. Η εγγύτητα του δικαστηρίου σε σχέση με τον τόπο εκπληρώσεως της υποχρεώσεως φαίνεται να διευκολύνει τη διεξαγωγή των αποδείξεων. Συνοπτικώς, επιβάλλεται η ύπαρξη — όπως διευκρινίζεται και με τη δωδέκατη αιτιολογική σκέψη του κανονισμού 44/2001 — στενού συνδέσμου μεταξύ του αρμόδιου δικαστηρίου και της αγωγής.

*Άρθρο 2*

31. Το άρθρο 2 ορίζει ότι τα πρόσωπα που έχουν την κατοικία τους στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους ενάγονται ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους αυτού, ανεξάρτητα από την ιθαγένειά τους. Το άρθρο αυτό στηρίζεται στην αρχή actor sequitur forum rei. Ο κανόνας περί δικαιοδοσίας που εξαγγέλλει έχει τον χαρακτήρα γενικής αρχής. Το άρθρο 2 σκοπεί επομένως στην προστασία των δικαιωμάτων του εναγομένου, υπό την έννοια ότι διευκολύνεται στην πράξη η άμυνά του ενώπιον των δικαστηρίων του κράτους της κατοικίας του έναντι εκείνων αλλοδαπού κράτους. Έτσι, το άρθρο 2 συνιστά το αντίβαρο για τις διευκολύνσεις που παρέχει η Σύμβαση ως προς την αναγνώριση και την εκτέλεση των αλλοδαπών αποφάσεων [19]. Οι εν λόγω διευκολύνσεις αναγνωρίσεως προβάλλουν στο άρθρο 26, πρώτο εδάφιο, της Συμβάσεως, σύμφωνα με το οποίο οι εκδοθείσες σε συμβαλλόμενο κράτος αποφάσεις αναγνωρίζονται στα λοιπά συμβαλλόμενα κράτη χωρίς να απαιτείται η προσφυγή σε οποιαδήποτε διαδικασία.

*Άρθρο 5 της Συμβάσεως και συσταλτική ερμηνεία*

32. Το άρθρο 5 καθορίζει τις περιπτώσεις όπου η Σύμβαση επιτρέπει ένα πρόσωπο που κατοικεί στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους να ενάγεται ενώπιον των δικαστηρίων άλλου συμβαλλόμενου κράτους. Η επιλογή του δικαστηρίου εναπόκειται στον ενάγοντα και εκδηλώνεται με την άσκηση της αγωγής. Η δυνατότητα αυτή του ενάγοντα να επιλέξει το δικαστήριο εμπεριέχει τον κίνδυνο για τον ίδιο να επιδίδεται σε ό,τι είθισται να καλείται «forumshopping» και υπό την έννοια αυτή σε «lawshopping» [20]. Πράγματι, ο ενάγων μπορεί να αφεθεί κατά την επιλογή του αρμόδιου δικαστηρίου να οδηγηθεί από το δίκαιο που του είναι ευνοϊκότερο.

33. Σύμφωνα με την πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, οποιαδήποτε παρέκκλιση από το άρθρο 2 πρέπει να ερμηνεύεται συσταλτικώς δεδομένου ότι η διάταξη αυτή ενέχει τον χαρακτήρα γενικής αρχής [21]. Είναι αυτονόητο ότι το ίδιο ισχύει επίσης και για το άρθρο 5, το οποίο προβλέπει ο εναγόμενος που κατοικεί στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους να μπορεί να εναχθεί ενώπιον των δικαστηρίων άλλου συμβαλλόμενου κράτους. Η υποχρέωση ερμηνείας των παρεκ-

17 — Αποφάσεις της 30ής Νοεμβρίου 1976, 21/76, Bier (Συλλογή τόμος 1976, σ. 613), και της 11ης Ιανουαρίου 1990, C-220/88, Dumez France και Tracoba (Συλλογή 1990, σ. I-49, σκέψη 17).

18 — Βλ. τις προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Ruiz-Jarabo Colomer της 16ης Μαρτίου 1999 στην υπόθεση GIE Groupe Concorde κ.λπ. (απόφαση της 28ης Σεπτεμβρίου 1999, C-440/97, Συλλογή 1999, σ. I-6307, σημεία 64 και 65 των προτάσεων).

19 — Απόφαση της 4ης Ιουλίου 1985, 220/84, AS-Autoteile Service (Συλλογή 1985, σ. 2267, σκέψη 15).

20 — Βλ. συναφώς Vlas P., *Forumshopping in EEX en EVEX*, A & V, τρίτο έτος, 1995, σ. 112 έως 118.

21 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση Καλφέλης, σκέψη 19.

κλινουσών περί δικαιοδοσίας διατάξεων κατά τρόπο περιοριστικό σημαίνει ότι οι εξαγγελλόμενοι στο άρθρο 5 κανόνες δεν μπορούν να εφαρμόζονται κατ' αναλογία, ώστε το πεδίο εφαρμογής τους να βαίνει πέραν των προβλεπομένων από τη Σύμβαση περιπτώσεων [22]. Με την προαναφερθείσα απόφαση Dumez France και Tracoba, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η ανωτέρω αρχή ισχύει κατά μείζονα λόγο ως εκ του ότι η Σύμβαση παρέχει τη δυνατότητα ο εναγόμενος να ενάγεται ενώπιον των δικαστηρίων του συμβαλλόμενου κράτους στο έδαφος του οποίου κατοικεί ο ενάγων. Πράγματι, κατά το Δικαστήριο, υπό την επιφύλαξη των προβλεπομένων ρητώς εξαιρέσεων, η Σύμβαση αποστρέφεται σαφώς την αρμοδιότητα των δικαστηρίων του τόπου κατοικίας του ενάγοντος [23].

34. Με τις προτάσεις που ανέπτυξε πρόσφατα στην υπόθεση Gabriel [24], ο γενικός εισαγγελέας F. Jacobs αρνείται ότι το κοινοτικό δίκαιο περιλαμβάνει γενικό κανόνα επιβάλλοντα τη συσταλτική ερμηνεία οποιασδήποτε παρεκκλίσεως. Συμμερίζομαι απολύτως την άποψή του. Όσον αφορά το άρθρο 5 της Συμβάσεως των Βρυξελλών, πάντως, δεν αμφισβητείται η ανάγκη συσταλτικής ερμηνείας δεδομένου ότι είναι απόρροια ενός εκ των στόχων της Συμβάσεως, ήτοι της κατοχυρώσεως της ασφαλείας δικαίου.

35. Αφετέρου, δεν μπορεί η ερμηνεία να είναι τόσο περιοριστική ώστε να αποστερεί το άρθρο 5 από οποιαδήποτε πρακτική αποτελεσματικότητα [25]. Αντιλαμβάνομαι τη νομολογία υπό την έννοια ότι η υποχρέωση συσταλτικής ερμηνείας συνεπάγεται ότι αποκλείεται οποιαδήποτε κατ' αναλογία εφαρμογή, αλλ' ότι, κατά τα λοιπά, έχει αποφασιστική σημασία η διατύπωση της περί παρεκκλίσεως διατάξεως.

*Άρθρο 5, σημείο 1: η εκ συμβάσεως ενοχή*

36. Κατά το άρθρο 5, σημείο 1, της Συμβάσεως, το πρόσωπο που έχει την κατοικία του στο έδαφος συμβαλλόμενου κράτους μπορεί να εναχθεί σε άλλο συμβαλλόμενο κράτος ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή οφείλει να εκπληρωθεί η παροχή, όταν πρόκειται για διαφορές εκ συμβάσεως. Σύμφωνα με την απόφαση De Bloos, η έννοια της «εκ συμβάσεως ενοχής» περιλαμβάνει τη συμβατική παροχή που αποτελεί τη βάση της αγωγής [26]. Σε περίπτωση κατά την οποία η αγωγή θεμελιώνεται σε διάφορες παροχές που πιθανολογείται ότι πρέπει να εκτελεστούν σε διαφορετικούς τόπους, λαμβάνεται υπόψη η ενοχή εκείνη που χαρακτηρίζει τη σύμβαση [27].

37. Το Δικαστήριο επέβαλε πολύ αυστηρές προϋποθέσεις αφορώσες την εφαρμογή του

22 — Βλ., ιδίως, απόφαση της 19ης Ιανουαρίου 1993, C-89/91, Shearson Lehman Hutton (Συλλογή 1993, σ. I-139, σκέψη 16), και προαναφερθείσα στην υποσημείωση 10 απόφαση Handte, σκέψη 14.

23 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 17 απόφαση, σκέψεις 16 και 19. Βλ., υπό την αυτή έννοια, απόφαση της 13ης Ιουλίου 2000, C-412/98, Group Josi (Συλλογή 2000, σ. I-5925, σκέψη 50).

24 — Προτάσεις της 13ης Δεκεμβρίου 2001 επί της υποθέσεως C-96/00, η οποία εκκρεμεί ενώπιον του Δικαστηρίου.

25 — Βλ. απόφαση της 4ης Μαρτίου 1982, 38/81, Effer (Συλλογή 1982, σ. 825, σκέψη 7), καθώς και τις επί της ιδίας υποθέσεως προτάσεις του γενικού εισαγγελέα Reischl.

26 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 12 απόφαση De Bloos, σκέψη 11, όπως επιβεβαιώνεται με την προαναφερθείσα στην υποσημείωση 13 απόφαση Schenavai, σκέψη 20.

27 — Απόφαση της 26ης Μαΐου 1982, 133/81, Ivenel (Συλλογή 1982, σ. 1891).

άρθρου 5, σημείο 1, και διευκρίνισε με τη νομολογία του ότι καθοριστικής σημασίας είναι το στοιχείο της βουλήσεως. Αυτό προκύπτει ιδίως από την απόφαση Handte, με την οποία αναγνωρίστηκε ότι η έννοια της εκ συμβάσεως ενοχής δεν μπορεί να ερμηνεύεται ως αφορώσα κατάσταση όπου δεν υφίσταται καμία ελευθέρως αναληφθείσα από ένα συμβαλλόμενο μέρος έναντι του αντισυμβαλλομένου δέσμευση. Ελλείψει ενός τέτοιου στοιχείου ελευθέρως αναληφθείσας δεσμεύσεως, δεν μπορεί να τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 5, σημείο 1. Αφετέρου, το Δικαστήριο έκρινε ότι η διάταξη αυτή μπορεί να εφαρμόζεται αντίθετα οσάκις αμφισβητείται η ίδια η υπόσταση της Συμβάσεως. Κατά το Δικαστήριο, ένας συμβαλλόμενος δεν μπορεί να εκφεύγει της εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 1, ισχυριζόμενος απλώς και μόνον ότι δεν συνήφθη καμία σύμβαση [28].

38. Και η απόφαση De Bloos συνεπάγεται ότι το άρθρο 5, σημείο 1, τυγχάνει περιορισμένης εφαρμογής [29]. Με την εν λόγω απόφαση, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι το άρθρο 5, σημείο 1, της Συμβάσεως δεν μπορεί να ερμηνεύεται υπό την έννοια ότι αφορά οποιαδήποτε ενοχή απορρέουσα από σύμβαση: η κύρια διάταξη αφορά την εκ συμβάσεως ενοχή που αποτελεί τη βάση της αγωγής. Το Δικαστήριο δίδει έμφαση στην αμοιβαιότητα της ενοχής: η αγωγή πρέπει να αφορά την απορρέουσα από το συμβατικό δίκαιο που επικαλείται ο ενάγων αντιπαροχή.

39. Το άρθρο 5, σημείο 1, επιτρέπει ο εναγόμενος να ενάγεται ενώπιον του δικαστηρίου του τόπου εκτελέσεως της συμβάσεως. Πάντως, πρόθεση των συντακτών της Συμβάσεως των Βρυξελλών ήταν ο τόπος αυτός να εμφανίζει στενό σύνδεσμο με τα πραγματικά περιστατικά [30]. Το Δικαστήριο συντάχθηκε με την άποψη αυτή κρίνοντας ότι ο τόπος εκπληρώσεως μιας παροχής εμφανίζει κατά κανόνα τον στενότερο σύνδεσμο μεταξύ της διαφοράς και του αρμόδιου δικαστηρίου, ενώ το στοιχείο αυτό είναι καθοριστικό για τον προσδιορισμό του αρμόδιου να επιληφθεί ενοχών εκ συμβάσεως δικαστηρίου [31]. Το Δικαστήριο έκρινε επίσης ότι ο τόπος εκπληρώσεως της παροχής επελέγη ως κριτήριο δικαιοδοσίας επειδή, ως ακριβές και σαφές στοιχείο, ενσωματώνεται στον γενικό στόχο της Συμβάσεως, ήτοι στην εγκαθίδρυση κανόνων διασφαλιζόντων την κατανομή των δικαιοδοσιών μεταξύ των διαφόρων εθνικών δικαστηρίων που μπορούν να επιλαμβάνονται διαφοράς με αντικείμενο ενοχή εκ συμβάσεως [32].

40. Προηγουμένως, το Δικαστήριο είχε ήδη εκτιμήσει, με την απόφαση Tessili, ότι εναπόκειται στον επιληφθέντα διαφοράς δικαστή να κρίνει, δυνάμει της Συμβάσεως, αν ο τόπος όπου εκπληρώθηκε ή πρέπει να εκπληρωθεί η παροχή εμπίπτει στην κατά τόπο αρμοδιότητά του. Συναφώς, οφείλει να εντοπίσει, δυνάμει των ιδίων κανόνων ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, ποιο είναι το εφαρμοστέο επί της επίδικης έννομης σχέσεως δίκαιο και να προσδιορίσει, σύμφωνα με το δίκαιο αυτό, τον τόπο εκτελέσεως της επίδικης ενοχής εκ συμβάσεως [33]. Ο κανόνας αυτός, ο οποίος παραπέμπει στο εφαρμοστέο

28 — Βλ. προκαταφερθείσα στην υποσημείωση 25 απόφαση Effer, σκέψη 7.

29 — Προαναφερθείσα ήδη στην υποσημείωση 12. Βλ. σκέψεις 10 και 11 της αποφάσεως.

30 — Εξάλλου, την άποψη αυτή συμμερίζεται ο γενικός εισαγγελέας Lenz με τις προτάσεις του της 8ης Μαρτίου 1994 στην υπόθεση Custom Made Commercial (απόφαση της 29ης Ιουνίου 1994, C-288/92, Συλλογή 1994, σ. I-2913).

31 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 9 απόφαση Peters.

32 — Βλ. προαναφερθείσα στην υποσημείωση 30 απόφαση Custom Made Commercial, σκέψη 15.

33 — Βλ. απόφαση της 6ης Οκτωβρίου 1976, 12/76, Tessili (Συλλογή τόμος 1976, σ. 533, σκέψη 13).

εθνικό δίκαιο, παρεκκλίνει από το τεκμήριο, σύμφωνα με το οποίο στις χρησιμοποιούμενες στη Σύμβαση των Βρυξελλών έννοιες πρέπει να αποδίδεται, κατά κανόνα, αυτοτελής ερμηνεία.

*Άρθρο 5, σημείο 3: η ενοχή εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας*

41. Το Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια της ενοχής εξ αδικοπραξίας ή οιονεί εξ αδικοπραξίας περιλαμβάνει οποιαδήποτε αξίωση περί ευθύνης του εναγομένου μη εμπίπτουσα στις περί εκ συμβάσεως ενοχές κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1 [34]. Επομένως, τα σημεία 1 και 3 του άρθρου 5 δεν μπορούν να τυγχάνουν ταυτόχρονα εφαρμογής.

42. Το ουσιαστικό πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 3, της Συμβάσεως των Βρυξελλών οριοθετείται από τις έννοιες «ενοχή εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξία» και «του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός», έννοιες που ερμηνεύθηκαν επίσης από το Δικαστήριο αυτοτελώς. Με την απόφαση Marinari, το Δικαστήριο έκρινε ότι πρόθεση των συντακτών της Συμβάσεως δεν ήταν να εξαρτήσουν τους κανόνες περί διεθνούς δικαιοδοσίας από τις εθνικές διατάξεις περί των προϋποθέσεων στοιχειοθετήσεως της εξωσυμβατικής αστικής ευθύνης. Τούτο εξηγείται από το γεγονός ότι τυχόν ερμηνεία της Συμβάσεως, βάσει της οποίας θα έπρεπε να λαμβάνεται υπόψη το εφαρμοστέο επί ευθύνης εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας δίκαιο θα εξαρτούσε από αβέβαια γεγονότα τον προσδιορισμό του αρμόδιου δικαστηρίου, γεγονός ασυμβίβαστο με τον στόχο της Συμβάσεως που έγκειται στην απονομή ασφαλούς και προβλέψιμης αρμοδιότητας [35].

43. Προκειμένου να ερμηνεύσει το άρθρο 5, σημείο 3, της Συμβάσεως, το Δικαστήριο στηρίχθηκε στη ratio legis αυτού. Όπως και στην περίπτωση του άρθρου 5, σημείο 1, πρόκειται για την ύπαρξη ιδιαιτέρως στενού συνδέσμου μεταξύ της αγωγής και του δικαστηρίου κράτους άλλου από εκείνο της κατοικίας του εναγομένου. Ο σύνδεσμος αυτός εκφράζεται από το εδαφικό στοιχείο συνδέσεως που είναι καθοριστικό για την αρμοδιότητα του δικαστηρίου [36].

44. Ο τόπος επελεύσεως του ζημιογόνου γεγονότος μπορεί κάλλιστα να διαφέρει από τον τόπο προκλήσεώς του. Με την απόφαση Bier, το Δικαστήριο έκρινε ότι αμφότερα μπορούν να παράσχουν ένα σαφές για την δικαστική αρμοδιότητα στοιχείο συνδέσεως δεδομένου ότι, ανάλογα με τις περιστάσεις, μπορούν να αποτελούν ένα λυσιτελές για τη διεξαγωγή των αποδείξεων και την οργάνωση της δίκης σημείο εκκινήσεως. Το Δικαστήριο προσέθεσε ότι η επιλογή αποκλειστικά και μόνο του τόπου προκλήσεως της ζημίας θα είχε ως αποτέλεσμα την πρόκληση, σε σημαντικό αριθμό περιπτώσεων,

34 — Βλ. προαναφερθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση Καλφέλης, σκέψη 18.

35 — Απόφαση της 19ης Σεπτεμβρίου 1995, C-364/93, Marinari (Συλλογή 1995, σ. I-2719, σκέψη 18).

36 — Βλ. προαναφερθείσα στην υποσημείωση 17 απόφαση Bier, σκέψη 11.

συγχύσεως μεταξύ των βάσεων διεθνούς δωσιδικίας που προβλέπουν τα άρθρα 2 και 5, σημείο 3, της Συμβάσεως, οπότε η τελευταία διάταξη θα στερούνταν της πρακτικής αποτελεσματικότητάς της[37].

45. Εξάλλου, τα ανωτέρω δεν συνεπάγονται ότι ο τόπος του ζημιογόνου γεγονότος υποδηλώνει οποιοδήποτε γεωγραφικό σημείο όπου ενδέχεται να γίνουν αισθητές οι ζημιογόνες συνέπειες ενός γεγονότος που προκάλεσε ήδη ζημία επελθούσα στην πραγματικότητα αλλού. Το άρθρο 5, σημείο 3, αφορά αποκλειστικά τον τόπο όπου το γεγονός της προκλήσεως της ζημίας είχε άμεσες ζημιογόνες συνέπειες[38]. Με την απόφαση Marinari, το Δικαστήριο αναγνώρισε ότι η έννοια του τόπου όπου επήλθε το ζημιογόνο γεγονός δεν μπορεί να ερμηνεύεται ως περιλαμβάνουσα τον τόπο όπου ο ζημιωθείς ισχυρίζεται ότι υπέστη περιουσιακή ζημία επακόλουθη της αρχικώς επελθούσας ζημίας που υπέστη εντός άλλου συμβαλλόμενου κράτους[39].

## V — Οι παρατηρήσεις των διαδίκων

46. Η Tacconi ισχυρίζεται ότι η προσυμβατική ευθύνη πρέπει να θεωρείται ως εξωσυμβατική και υπό την έννοια αυτή εμπίπτει κατ' ανάγκη στις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας. Προς τούτο, στηρίζεται στο γεγονός ότι, κατά τη διάρκεια της προσυμβατικής φάσεως, ουδείς συμβατικός δεσμός υφίσταται μεταξύ των μερών.

47. Ακολούθως, η Tacconi υπενθυμίζει ότι, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, η έννοια της ενοχής εκ συμβάσεως δεν μπορεί να εκλαμβάνεται ως αφορώσα κατάσταση όπου ουδεμία υφίσταται ελευθέρως αναληφθείσα δέσμευση από συμβαλλόμενο έναντι του αντισυμβαλλομένου[40]. Κατά την Tacconi, εφόσον ουδείς συμβατικός δεσμός υφίσταται μεταξύ των μερών κατά τη διάρκεια της προσυμβατικής φάσεως, δεν μπορεί να γεννάται οποιαδήποτε συμβατική υποχρέωση για τα μέρη αφ ής στιγμής οι διαπραγματεύσεις δεν καταλήγουν στη σύναψη συμβάσεως.

48. Κατά την HWS, όπως προκύπτει από τη νομολογία του Δικαστηρίου, η Σύμβαση των Βρυξελλών πρέπει να ερμηνεύεται αυτοτελώς, χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η ερμηνεία των διαφόρων εννοιών με βάση το εφαρμοστέο εθνικό δίκαιο. Ολίγον ενδιαφέρει, κατά την άποψή της, η στάση της ιταλικής θεωρίας και νομολογίας ότι η προσυμβατική ευθύνη πρέπει να εξομοιώνεται με την απορρέουσα εξ αδικοπραξίας ευθύνη. Η HWS υπενθυμίζει την απόφαση Καλφέλης όπου το Δικαστήριο έκρινε ότι η έννοια της ενοχής εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας πρέπει να ερμηνεύεται ως αφορώσα κάθε αγωγή περί ευθύνης του εναγομένου μη δυνάμενη να υπαχθεί στην κατηγορία των ενοχών εκ συμβάσεως κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1[41]. Κατά την HWS, το άρθρο 5, σημείο 1, της Συμβάσεως δεν τυγχάνει

37 — Απόφαση Bier, σκέψη 20.

38 — Απόφαση Bier, σκέψεις 15 επ.

39 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 35 απόφαση, σκέψη 21.

40 — Παραπέμπει προς τούτο στην προαναφερθείσα στην υποσημείωση 10 απόφαση Handte, σκέψη 15.

41 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 11 απόφαση, σκέψη 17.

εφαρμογής επειδή η διάταξη αυτή προϋποθέτει την ύπαρξη συμβάσεως και η αγωγή της Tacconi άπτεται ακριβώς του γεγονότος ότι ουδεμία σύμβαση συνήφθη.

49. Η HWS ισχυρίζεται περαιτέρω ότι η προσυμβατική ευθύνη διακρίνεται της ευθύνης εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 3, ως εκ του ότι η δεύτερη στοιχειοθετείται εις βάρος οποιουδήποτε προσώπου παραβιάζει τον γενικό κανόνα neminem laedere, ήτοι εις βάρος οποιουδήποτε προσώπου διαπράττει αδίκημα και προσβάλλει τα αποκαλούμενα απόλυτα δικαιώματα. Αντίθετα, δεν μπορεί να γίνεται επίκληση της προσυμβατικής ευθύνης παρά μόνον έναντι προσώπου έχοντος ιδιαίτερη σχέση με το θιγόμενο, ήτοι εκείνου που διεξάγει διαπραγματεύσεις για τη σύναψη συμβάσεως. Κατά την HWS, το πρόσωπο που συνομιλεί με έτερο αποδέχεται τον κίνδυνο ότι ο έτερος συνομιλητής μπορεί να παραβιάσει τους κανόνες της καλής πίστεως και να του προκαλέσει υπό την έννοια αυτή ζημία.

50. Η HWS συνάγει ότι τα ειδικότερα κριτήρια περί διεθνούς δικαιοδοσίας δεν τυγχάνουν εφαρμογής επί της προσυμβατικής ευθύνης και ότι, συνακόλουθα, πρέπει να τύχει εν προκειμένω εφαρμογής ο γενικός κανόνας περί διεθνούς δικαιοδοσίας που εξαγγέλλει το άρθρο 2 [42]. Εκτιμά ότι για τον λόγο αυτό έπρεπε να είχε εναχθεί ενώπιον γερμανικού δικαστηρίου.

51. Η Επιτροπή υπενθυμίζει τη νομολογία του Δικαστηρίου, επισύροντας την προσοχή επί της περιοριστικής ερμηνείας του άρθρου 5 της Συμβάσεως, επί της αυτοτελούς σημασίας των εννοιών της ενοχής εκ συμβάσεως και της ενοχής εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας. Υπενθυμίζει περαιτέρω ότι ο επιδεικνύων κοινή σύνεση εναγόμενος πρέπει να μπορεί ευλόγως να προβλέπει ενώπιον ποίου δικαστηρίου πλην εκείνου του κράτους κατοικίας του θα μπορούσε να εναχθεί. Κατά την Επιτροπή, όπως προκύπτει περαιτέρω από την απόφαση Handte, η ενοχή εκ συμβάσεως δεν μπορεί να εκλαμβάνεται ως αφορώσα κατάσταση όπου δεν υφίσταται καμία ελευθέρως αναληφθείσα από συμβαλλόμενο έναντι του αντισυμβαλλομένου δέσμευση [43], επειδή, σε αντίθετη περίπτωση, θα ερχόταν σε αντίθεση προς την αρχή περί ασφαλείας δικαίου. Κατόπιν αυτού, η Επιτροπή ισχυρίζεται ότι, κατά το Δικαστήριο, η βούληση περί αναλήψεως δεσμεύσεως αποτελεί τη βασική προϋπόθεση περί του υποστατού μιας συμβάσεως.

52. Η Επιτροπή διευκρινίζει επίσης ότι η έννοια της ενοχής εκ συμβάσεως παρέχει τη δυνατότητα μιας κατά γράμμα ερμηνείας, πράγμα που δεν συμβαίνει με την έννοια της ενοχής εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας. Εκτιμά ότι αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο τον Δικαστήριο κάνει χρήση της ευθύνης ως κοινού παρονομαστή έναντι της άδικης ή οιονεί άδικης πράξεως. Αυτό σημαίνει ότι η έννοια της ενοχής εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας περιλαμβάνει τις αγωγές που δεν εμπίπτουν ρητώς στο δίκαιο των συμβάσεων. Η ανωτέρω ερμηνεία επιτρέπει τη συναγωγή σαφών κριτηρίων για την εφαρμογή της ειδικής δωσιδικίας.

42 — Η HWS εγκατέλειψε προφανώς την άποψη ότι η προσυμβατική ευθύνη συνδέεται με την ενοχή εκ συμβάσεως.

43 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 10 απόφαση, σκέψη 15.

53. Η Επιτροπή εκτιμά ότι είναι χρήσιμη η διάκριση μεταξύ των αγωγών, αντικείμενο των οποίων είναι η τήρηση των συμβατικών υποχρεώσεων, και εκείνων με τις οποίες διώκεται η αναγνώριση της ευθύνης του εναγομένου. Όσον αφορά την πρώτη κατηγορία, το ιδιάζον χαρακτηριστικό γνώρισμα της συμβατικής υποχρεώσεως δικαιολογεί την αρμοδιότητα του δικαστηρίου του τόπου όπου εκπληρώθηκε ή πρέπει να εκπληρωθεί η παροχή. Όσον αφορά τη δεύτερη κατηγορία αγωγών, ο δικαστής του τόπου όπου συνέβη το ζημιογόνο γεγονός είναι κατά κανόνα ο καταλληλότερος να επιλύσει τη διαφορά.

54. Στηριζόμενη σε όλα τα προεκτεθέντα επιχειρήματα, η Επιτροπή καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η αγωγή περί προσυμβατικής ευθύνης εμπίπτει στην κατηγορία των ενοχών εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 3.

## VI — Η προσυμβατική ευθύνη

55. Περαιτέρω, όπως προκύπτει από την αρχή της συμβατικής ελευθερίας, ο καθείς είναι ελεύθερος να επιλέγει με ποιον και επί ποίου ζητήματος επιθυμεί να διαπραγματευθεί και μέχρι ποίου σημείου προτίθεται να συνεχίσει τις διαπραγματεύσεις. Επομένως, είναι κατ' αρχήν θεμιτό για κάθε μέρος να διακόψει τις διαπραγματεύσεις εφόσον το επιθυμεί, χωρίς, πάντως, να τίθεται ζήτημα ευθύνης του έναντι του ετέρου μέρους. Πάντως, η ελευθερία τερματισμού των διαπραγματεύσεων δεν είναι απόλυτη. Οι UNIDROIT Principles ορίζουν στο άρθρο 2, σημείο 15, ότι «a party who [...] breaks off negotiations in bad faith is liable for losses caused to the other party». Σύμφωνα με τον σχολιασμό του άρθρου αυτού, οι διαπραγματεύσεις μπορούν να φθάσουν μέχρι ενός σημείου όπου είναι αδύνατη πλέον η αιφνίδια και αδικαιολόγητη διακοπή τους. Η χρονική στιγμή ολοκληρώσεως του κύκλου αυτού εξαρτάται καταρχάς από τον βαθμό ωριμάνσεως της εμπιστοσύνης του ενός μέρους για την επίτευξη θετικού αποτελέσματος εκ της συμπεριφοράς του ετέρου μέρους. Η χρονική αυτή στιγμή εξαρτάται, δεύτερον, από τον αριθμό των ζητημάτων επί των οποίων τα μέρη κατέληξαν σε συμφωνία. Αν ένα μέρος διακόπτει τις διαπραγματεύσεις αιφνιδίως και αδικαιολογήτως, τότε οφείλει να αποκαταστήσει την προκληθείσα στο έτερο μέρος ζημία.

56. Έτσι, στοιχειοθετείται προσυμβατική ευθύνη οσάκις οι προηγούμενες μιας συμβάσεως διαπραγματεύσεις διακόπτονται αδικαιολογήτως.

57. Για πρώτη φορά το Δικαστήριο κλήθηκε, στο πλαίσιο της Συμβάσεως των Βρυξελλών, να εγκύψει στο ζήτημα του νομικού χαρακτήρα της ευθύνης που γεννάται ενδεχομένως μεταξύ δύο εν δυνάμει συμβαλλομένων μερών κατά τη διάρκεια των προηγηθεισών της συνάψεως συμβάσεως διαπραγματεύσεων. Η ευθύνη που γεννάται ενδεχομένως από τις προσυμβατικές σχέσεις δεν ρυθμίζεται αφεαυτής από τη Σύμβαση. Με την έκθεση Ευρυγένη, στα πλαίσια της οποίας σχολιάζεται η Σύμβαση επ' ευκαιρία της προσχωρήσεως της Ελλάδος, εντοπίζεται το πλέον σαφές στοιχείο συνδέσεως. Σύμφωνα με την ανωτέρω έκθεση, οι προσυμβατικές σχέσεις μπορούν να υπαχθούν στο πεδίο

εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 1[44]. Πάντως, ο συντάκτης της εκθέσεως δεν διευκρινίζει το θεμέλιο επί του οποίου στηρίζει την άποψή του. Επί πλέον, υφίσταται στα κράτη μέλη πλούσια θεωρία επί του ζητήματος της προσυμβατικής ευθύνης. Πάντως, η θεωρία αυτή, η οποία διατυπώθηκε ενίοτε στα πλαίσια του ιδιωτικού διεθνούς δικαίου, δεν προσφεύγει στο ίδιο κριτήριο σε όλα τα κράτη μέλη.

58. Στα περισσότερα νομικά συστήματα, το μέρος που διακόπτει τις διαπραγματεύσεις άνευ έγκυρου λόγου, αφού προηγουμένως περιήγαγε το έτερο μέρος σε κατάσταση τέτοια ώστε να προσδοκά τη σύναψη συμβάσεως, είναι υπεύθυνο για τις αρνητικές συνέπειες εκ της μη συνάψεως. Κατά κανόνα, οι αρνητικές αυτές συνέπειες δεν περιλαμβάνουν απλώς τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκε το έτερο μέρος αλλά και τις απολεσθείσες με τον τρόπο αυτό δυνατότητες συνάψεως συμβάσεως με τρίτον. Σε περίπτωση διακοπής των διαπραγματεύσεων, πρόκειται για την προσδοκία επιτεύξεως κάποιου αποτελέσματος. Στο σημείο αυτό προτίθεμαι να επισκοπήσω εν συντομία το δίκαιο της προσυμβατικής ευθύνης ορισμένων από τα οικεία νομικά συστήματα, χωρίς, πάντως, να προτίθεμαι να δώσω μια εξαντλητική εικόνα της καταστάσεως του δικαίου στα κράτη μέλη. Η συνοπτική αυτή έκθεση στοχεύει αποκλειστικά στο να καταστήσει γλαφυρή τη θέση μου. Το Δικαστήριο μπορεί να εμπνευσθεί από το εθνικό δίκαιο προκειμένου να απαντήσει το υποβληθέν ερώτημα.

59. Κατά το ιταλικό δίκαιο, το άρθρο 1337 του Codice civile περιλαμβάνει, σε θέματα προσυμβατικής ευθύνης, ειδική διάταξη, σύμφωνα με την οποία, στα πλαίσια των διαπραγματεύσεων και της επεξεργασίας του κειμένου της συμβάσεως, τα μέρη οφείλουν να ενεργούν καλοπίστως. Το μέρος που θέτει τέρμα στις διαπραγματεύσεις άνευ έγκυρου λόγου, αφού προηγουμένως περιήγαγε το έτερο μέρος σε κατάσταση τέτοια ώστε να προσδοκά τη σύναψη συμβάσεως μεταξύ τους, είναι υπεύθυνο για τις αρνητικές συνέπειες εκ της μη συνάψεως. Δυνάμει του ιταλικού δικαίου, μεταξύ των αρνητικών αυτών επιπτώσεων περιλαμβάνονται όχι μόνο τα έξοδα αλλά και οι ματαιωθείσες προσδοκίες[45]. Οι θετικές επιπτώσεις δεν λαμβάνονται υπόψη, *id est*, ο ζημιωθείς δεν πρέπει να επανέλθει στην κατάσταση στην οποία θα βρισκόταν αν είχε όντως συναφθεί η σύμβαση. Όταν διακόπτονται απότομα οι διαπραγματεύσεις υφίσταται υποχρέωση αποφυγής της επελεύσεως ζημίας στο έτερο μέρος ως εκ της συμμετοχής του στις διαπραγματεύσεις και όχι ως εκ του ότι οι διαπραγματεύσεις δεν κατέληξαν στη σύναψη συμβάσεως. Επομένως, δεν απαιτείται να συντρέχει πταίσμα.

60. Κατά το γερμανικό δίκαιο, το μέρος που διακόπτει αθεμίτως τις διαπραγματεύσεις,

44 — Πρόκειται για την έκθεση Ευρυγένη και Κεραμέα (ΕΕ 1986, C 298, σημείο 49).

45 — Σύμφωνα με τις UNIDROIT Principles, ως απώλειες νοούνται όχι μόνον τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκε το έτερο μέρος αλλά και η ματαιωθείσα δυνατότητα να συνάψει σύμβαση με τρίτο πρόσωπο.

αδυνατώντας να επικαλεστεί έγκυρο λόγο ή επικαλούμενο αλυσιτελείς λόγους, αφού προηγουμένως δημιούργησε στο έτερο μέρος την προσδοκία ότι επρόκειτο να συναφθεί σύμβαση, είναι υπεύθυνο για τις αρνητικές επιπτώσεις εκ της μη συνάψεως. Η ευθύνη θεμελιώνεται κατά κανόνα στη θεωρία culpa in contrahendo: το μέρος που θέτει αιφνιδίως τέρμα στις διαπραγματεύσεις είναι υπεύθυνο για την αθέμιτη αθέτηση της προσυμβατικής υποχρεώσεως να λάβει υπόψη τα συμφέροντα του έτερου μέρους[46]. Επομένως, το εφαρμοστέο, κατά το γερμανικό δίκαιο, κριτήριο είναι το ίδιο με εκείνο του ιταλικού δικαίο, με μόνη τη διαφορά ότι στη Γερμανία δεν έχει σημασία το να συντρέχει πταίσμα.

61. Το γαλλικό δίκαιο δεν περιλαμβάνει καμία διάταξη σχετική με τις προσυμβατικές διαπραγματεύσεις και την επεξεργασία των συμβάσεων. Η προσυμβατική ευθύνη θεμελιώνεται στη θεωρία της καταχρήσεως δικαιώματος σε συνδυασμό με την επιείκεια και το εύλογο μέτρο. Η ευθύνη αυτή στοιχειοθετείται οσάκις ένα μέρος διακόπτει αποτόμως τις διαπραγματεύσεις χωρίς έγκυρο λόγο σε χρονική στιγμή κατά την οποία το έτερο μέρος μπορούσε να ευελπιστεί στη σύναψη συμβάσεως. Ενόσω καμία σύμβαση δεν συνάπτεται, η απορρέουσα από την προσυμβατική φάση ζημία λογίζεται ως εμπίπτουσα στις ενοχές εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας. Οι επωμιζόμενες από το έτερο μέρος απώλειες πρέπει να αντισταθμίζονται. Το ζήτημα αν στις απώλειες περιλαμβάνονται και οι ματαιωθείσες προσδοκίες («perte d'une chance») ερίζεται δεδομένου ότι δεν είναι σαφές το κατά πόσον συνήφθη όντως σύμβαση με τρίτον. Εξάλλου, οι Γάλλοι δικαστές φαίνεται να επιδεικνύουν κάποια επιφυλακτικότητα όταν πρόκειται να διαπιστώσουν την προσυμβατική ευθύνη προκειμένου να αποφύγουν την παραβίαση της αρχής της συμβατικής ελευθερίας.

62. Το ολλανδικό δίκαιο επέλεξε άλλη λύση. Στοιχειοθετείται ενδεχομένως ευθύνη προτού καν το έτερο μέρος μπορέσει θεμιτώς να ελπίζει στη σύναψη της συμβάσεως. Κατά το ολλανδικό δίκαιο, οι διαπραγματεύσεις μπορούν να φθάσουν σε μια φάση όπου καθίσταται πλέον ανέφικτη η υπαναχώρηση. Πάντως, αν έπρεπε να διακοπούν στο στάδιο αυτό οι διαπραγματεύσεις, η ευθύνη που θα απέρρεε εξ αυτού θα οφειλόταν στις θετικές επιπτώσεις από τη σύναψη της συμβάσεως[47]. Οι διαπραγματεύσεις χωρούν σε τρία στάδια. Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσεως, οποιοδήποτε μέρος έχει τη δυνατότητα να διακόψει τις διαπραγματεύσεις χωρίς να τίθεται ζήτημα ευθύνης. Κατά τη διάρκεια της επόμενης φάσεως, υφίσταται πάντοτε η δυνατότητα διακοπής των διαπραγματεύσεων, αλλ' ο υπεύθυνος οφείλει να αποκαταστήσει τη ζημία λόγω των εξόδων στα οποία υποβλήθηκε το έτερο μέρος. Τέλος, κατά τη διάρκεια της τρίτης φάσεως, δεν επιτρέπεται πλέον ο τερματισμός των διαπραγματεύσεων. Η φάση αυτή ολοκληρώνεται οσάκις το έτερο μέρος σχηματίζει την πεποίθηση με πλήρη εμπιστοσύνη ότι η σύμβαση πρόκειται να συναφθεί ή οσάκις άλλες περιστάσεις δεν δικαιολογούν τη διακοπή των διαπραγματεύσεων. Όταν ένα από τα μέρη θέτει τέρμα στις διαπραγματεύσεις

46 — Στη Γερμανία, η θεωρία είναι διχασμένη ως προς το ζήτημα αν και σε ποιο βαθμό απαιτείται η συνδρομή πταίσματος.

47 — Βλ. HR της 18ης Ιουνίου 1982, NJ 1983, σ. 723 (Plas/Valburg).

κατά τη φάση αυτή, ενδέχεται ακόμη και να ευθύνεται λόγω lucrum cessans. Σύμφωνα με την ολλανδική θεωρία, οι αγωγές λόγω ευθύνης κινούνται με βάση το άρθρο 5, σημείο 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών λόγω της «στενότητας των σχέσεων» που εγκαθιδρύθηκαν μεταξύ των μερών [48].

63. Το αγγλικό δίκαιο ουδέποτε δέχθηκε οποιαδήποτε ευθύνη λόγω διακοπής των διαπραγματεύσεων. Ο κίνδυνος που συνεπάγεται το γεγονός ότι το ένα μέρος διακόπτει τις διαπραγματεύσεις προ της επιτεύξεως συμφωνίας θεωρείται ως «business loss». Η ηπειρωτική έννοια της συμβατικής καλής πίστεως είναι άγνωστη ως τοιαύτη στο Ηνωμένο Βασίλειο: ουδεμία υφίσταται υποχρέωση διεξαγωγής διαπραγματεύσεων σύμφωνα με τις επιταγές της επιεικείας και της λογικής. Πάντως, αυτό δεν σημαίνει ότι η συμπεριφορά των μερών κατά τη διάρκεια της προσυμβατικής φάσεως εκφεύγει οποιουδήποτε κανόνα. Έτσι, μπορεί να στοιχειοθετηθεί ευθύνη βάσει της θεωρίας της «misrepresentation» [49]. Πάντως, θεωρώ ότι η νομική έννοια «estoppel by representation» είναι σημαντικότερη [50], ως απαγορεύουσα σε ένα μέρος να υπαναχωρήσει από προγενέστερη δήλωση αν το έτερο υπέστη ζημία λόγω της δηλώσεως αυτής. Έτσι, η ανωτέρω νομική έννοια είναι παρεμφερής, χωρίς να ταυτίζεται, με ορισμένες έννοιες του ηπειρωτικού δικαίου όπως η προστασία της καλής πίστεως και της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης. Τέλος, παρατηρώ ότι, στο μέτρο που η ευθύνη είναι απότοκος της διακοπής των διαπραγματεύσεων, στηρίζεται, κατά το βρετανικό δίκαιο, σε πράξεις που προκαλούν «tort». Επιβάλλεται η σαφής διάκριση μεταξύ της ευθύνης αυτής από εκείνη που απορρέει από τη μη εκτέλεση της συμβατικής ενοχής.

64. Ακολούθως, προτίθεμαι να εξετάσω τη λυσιτέλεια των διαφόρων αυτών νομικών θεωριών που μόλις συνόψισα επί της απαντήσεως στο υποβληθέν στο Δικαστήριο ερώτημα επ' ευκαιρία της Συμβάσεως των Βρυξελλών.

65. Καταρχάς, διακρίνω μεταξύ δύο φάσεων τις διαδικασίες των διαπραγματεύσεων. Κατά τη διάρκεια της πρώτης, τα μέρη μπορούν να διακόψουν τις διαπραγματεύσεις καθότι παραμένει ακέραιη η συμβατική ελευθερία. Κατά τη διάρκεια της δεύτερης φάσεως, δεν δύνανται πλέον να υπαναχωρήσουν άνευ ετέρου. Η εμπιστοσύνη που επέδειξε ενδεχομένως το έτερο μέρος και η ζημία που θα μπορούσε να υποστεί λόγω της διακοπής των διαπραγματεύσεων στοιχειοθετούν ευθύνη. Σε κάθε περίπτωση, η ευθύνη περιλαμβάνει τις αρνητικές εκ της μη συνάψεως της συμβάσεως συνέπειες, ήτοι τις πραγματοποιηθείσες δαπάνες και τις μη εκπληρωθείσες προσδοκίες. Πάντως, η ευθύνη αυτή δεν εκτείνεται μέχρι του σημείου που θα επέτρεπε στο έτερο μέρος να απαιτήσει τη σύναψη της συμβάσεως [51].

48 — Βλ. το σχόλιο του Schultz επί της αποφάσεως Peters (προαναφερθείσα στην υποσημείωση 9), NJ 1983, σ. 644, καθώς και J. E. J. Th. Deelen, *IPR en de afgebroken onderhandelingen*, Studiekring «Prof. Mr. J. Offerhaus», σειρά Handelsrecht αριθ. 18, 1984, σ. 126.

49 — Η οποία μπορεί να συγκριθεί με την ηπειρωτική θεωρία του πταίσματος.

50 — Το βρετανικό δίκαιο γνωρίζει επίσης την έννοια «promissory estoppel», το οποίο σημαίνει ότι μπορεί να αξιωθεί από ένα μέρος η εκπλήρωση υποσχέσεως που απηύθυνε στο έτερο μέρος. Η έννοια «promissory estoppel» εμπλέκεται κατά κανόνα στα πλαίσια των υφισταμένων συμβατικών σχέσεων και, κατ' αρχήν, δεν μπορεί να τύχει εφαρμογής επί προσυμβατικής ευθύνης.

51 — Το ίδιο ισχύει κατά μείζονα μάλιστα λόγο στο σύστημα του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο εφαρμόζει άλλες νομικές αρχές από εκείνες των ηπειρωτικών νομικών συστημάτων που περιέγραψα.

66. Σύμφωνα με την ολλανδική νομική επιστήμη, ενδέχεται να υφίσταται και τρίτη φάση των διαπραγματεύσεων. Ενδέχεται οι σχέσεις μεταξύ των μερών να καταστούν τόσο στενές ώστε να μπορεί να απαιτηθεί η απορρέουσα από τις θετικές επιπτώσεις της συμβάσεως ζημία. Στην περίπτωση αυτή, το έτερο μέρος μπορεί να απαιτήσει τη σύναψη της συμβάσεως ή να ζητήσει την αποκατάσταση της αντιστοιχούσας στη μη σύναψή της ζημίας.

## VII — Εκτίμηση

*Το γενικό πλαίσιο*

67. Όπως προανέφερα στο τέταρτο μέρος των προτάσεών μου, το Δικαστήριο ερμήνευσε το σύστημα της Συμβάσεως των Βρυξελλών με τη νομολογία του. Συνοψίζω:

— Οι έννοιες στις οποίες προστρέχει η Σύμβαση ερμηνεύονται κατά κανόνα αυτοτελώς· η σημασία τους δεν εξαρτάται από την ερμηνεία που της αποδίδουν τα εθνικά δίκαια των κρατών μελών.

— Για την ερμηνεία των εν λόγω εννοιών, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη ο στόχος της Συμβάσεως, ήτοι η ενίσχυση της έννομης προστασίας. Τα μέρη οφείλουν να είναι σε θέση να γνωρίζουν εκ των προτέρων πιο είναι το αρμόδιο να επιληφθεί δικαστήριο.

— Ο βασικός κανόνας εξαγγέλλεται στο άρθρο 2 της Συμβάσεως: αρμόδια να εκδικάζουν τις αστικές διαφορές είναι τα δικαστήρια του κράτους μέλους όπου κατοικεί ο εναγόμενος. Σε ορισμένες συγκεκριμένες περιπτώσεις, το άρθρο 5 παρέχει στον ενάγοντα τη δυνατότητα να προσφύγει σε άλλο δικαστήριο.

— Το άρθρο 5 πρέπει να ερμηνεύεται περιοριστικώς, ήτοι δεν μπορεί να εφαρμόζεται κατ' αναλογία.

— Πρέπει να αποφεύγεται η σώρευση δικαιοδοσίας περισσοτέρων δικαστηρίων για την ίδια έννομη σχέση.

— Δικαστήριο άλλο εκτός εκείνου του κράτους κατοικίας του εναγομένου μπορεί να είναι αρμόδιο βάσει του άρθρου 5 μόνον οσάκις υφίσταται ιδιαιτέρως στενός δεσμός μεταξύ της αγωγής και του δικαστηρίου αυτού.

— Το άρθρο 5 αποτελεί αφ εαυτού κλειστό σύστημα. Επί των αφορωσών την αστική

ευθύνη διαφορών, εφαρμοστέα είναι είτε η διάταξη του άρθρου 5, σημείο 1, είτε εκείνη του άρθρου 5, σημείο 3.

— Το καθοριστικό στοιχείο για τη δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 1, είναι η ύπαρξη ελευθέρως αναληφθεισών δεσμεύσεων.

68. Τα στοιχεία αυτά συνιστούν το πλαίσιο εντός του οποίου πρέπει το Δικαστήριο να αναζητήσει την απάντηση επί του προδικαστικού ερωτήματος. Εκτός αυτού, πρέπει να διευκρινιστούν και δύο άλλες πτυχές του ζητήματος.

69. Πρώτον, εκτιμώ ότι πρέπει, στο μέτρο του εφικτού, το αρμόδιο δικαστήριο και το εφαρμοστέο δίκαιο να συμπίπτουν. Είναι φυσικό να προτιμάται ο δικαστής να εφαρμόζει το δίκαιο της χώρας του εφόσον είναι στην πράξη εξόχως κατάλληλος να το πράξει. Η λύση αυτή δεν ευνοεί, για να επαναλάβω το παράδειγμα της παρούσας διαφοράς, το ενδεχόμενο ο Ιταλός δικαστής να εκτιμήσει την τυχόν ευθύνη της HWS κατ' εφαρμογήν του γερμανικού δικαίου.

70. Το δεύτερο σημείο επί του οποίου εμμένω είναι ότι πρέπει να λαμβάνονται υπόψη, στο μέτρο του εφικτού, τα συμφέροντα των μερών. Έχει σημασία να επισημανθεί ότι το άρθρο 5 συντάχθηκε προς το συμφέρον του ενάγοντος, υπό την έννοια ότι πρέπει να αποφεύγεται ο ανωτέρω να πρέπει να απευθύνεται σε όλες τις περιπτώσεις στο δικαστήριο του τόπου του εναγομένου. Ασφαλώς, η Σύμβαση δεν είναι τόσο γενναιόδωρη ώστε να επιτρέπει στον ενάγοντα να προσφεύγει στο δικαστήριο της κατοικίας του [52], παρέχει, όμως, εναλλακτικές λύσεις προκειμένου να επιτυγχάνεται η ισόρροπη δικονομική αντιμετώπιση των μερών.

*Η σχέση μεταξύ του άρθρου 5, σημείο 1, και του άρθρου 5, σημείο 3*

71. Όσον αφορά την αστική ευθύνη, η Σύμβαση των Βρυξελλών εγκαθιδρύει, όπως ήδη επισήμανα, κλειστό σύστημα: πρέπει πάντοτε να εφαρμόζεται ή το άρθρο 5, σημείο 1, ή το άρθρο 5, σημείο 3. Οι ανωτέρω διατάξεις ουδέποτε δύνανται να τύχουν από κοινού εφαρμογής.

72. Συμμερίζομαι την άποψη της Επιτροπής ως προς τη σχέση που υφίσταται εντός του κλειστού αυτού συστήματος μεταξύ του άρθρου 5, σημείο 1, και του άρθρου 5, σημείο 3. Κατά την Επιτροπή, η έννοια της συμβατικής ενοχής επιδέχεται γραμματική ερμη-

52 — Έτι περαιτέρω, οι συντάκτες της Συμβάσεως απέρριψαν σαφώς το ενδεχόμενο αυτό (βλ. προαναφερθείσα στην υποσημείωση 17 απόφαση Dumez France και Tracoba, καθώς και προαναφερθείσα στην υποσημείωση 23 απόφαση Groupe Josi).

νεία, σε αντίθεση με ό,τι συμβαίνει με την έννοια της ενοχής εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας.

73. Εν τέλει, η έκταση εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 1, οριοθετείται επακριβώς με τη νομολογία του Δικαστηρίου, κατά τρόπον ώστε, οσάκις η ενοχή δεν εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 1, εφαρμόζεται το άρθρο 5, σημείο 3. Υπό την έννοια αυτή, μπορεί να λεχθεί ότι το άρθρο 5, σημείο 3, συνιστά εναπομένουσα κατηγορία. Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο πρέπει να προσδιοριστεί σε ποιες περιπτώσεις συγκεκριμένη ενοχή εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 1. Συναφώς, πρέπει να αποδίδεται ιδιαίτερη σημασία στη βούληση των μερών. Όπως αναγνώρισε το Δικαστήριο με την απόφαση Handte [53], η έννοια της «συμβατικής ενοχής» δεν νοείται ως «αφορώσα κατάσταση, στα πλαίσια της οποίας δεν υφίσταται καμία ελευθέρως αναληφθείσα από τον ένα συμβαλλόμενο δέσμευση έναντι του αντισυμβαλλομένου». Το αν υφίσταται ελευθέρως αναληφθείσα δέσμευση εξαρτάται, εν πρώτοις, από την αρχή της ασφαλείας δικαίου, όπως επισημαίνεται ειδικότερα με την απόφαση Handte. Οφείλει ο διαθέτων κοινόν νού ενδιαφερόμενος να έχει συνείδηση της αναλήψεως δεσμεύσεως;

74. Η ακριβής οριοθέτηση της εκτάσεως εφαρμογής του άρθρου 5, στοιχείο 1, έχει σημασία και για έναν επί πλέον λόγο. Συγκεκριμένα, η διάταξη αυτή παρέχει τη δυνατότητα της επιλογής του αρμόδιου δικαστηρίου. Το άρθρο 17 της Συμβάσεως παρέχει τη δυνατότητα στους συμβαλλομένους να ορίσουν άλλο δικαστήριο, και μάλιστα διαιτητικό, το οποίο στην περίπτωση αυτή θα είναι αποκλειστικά αρμόδιο να εκδικάζει διαφορές δυνάμενες να προκύψουν μεταξύ τους επ' ευκαιρία της συμβάσεως. Πράττοντας τούτο, οι συμβαλλόμενοι παραιτούνται ελευθέρως από τον οριζόμενο από τον νόμο δικαστή τους. Η παραίτηση από ένα τόσο θεμελιώδες δικαίωμα δεν μπορεί παρά να είναι προϊόν επιλογής μετά από ώριμη σκέψη.

*Συνέπειες για τις προσυμβατικές σχέσεις*

75. Όπως αναφέρει με έμφαση το αιτούν δικαστήριο, η προσυμβατική ευθύνη απορρέει επίσης από τη μη τήρηση νόμιμης υποχρεώσεως και όχι από τη μη τήρηση συμβατικής υποχρεώσεως. Πράγματι, ουδεμία σύμβαση είχε μέχρι στιγμής συναφθεί. Εν προκειμένω, η νόμιμη υποχρέωση απορρέει από το άρθρο 1337 του ιταλικού αστικού κώδικα, σύμφωνα με το οποίο οι ενδιαφερόμενοι πρέπει να ενεργούν καλοπίστως κατά τη διάρκεια των προηγουμένων της συνάψεως συμβάσεως διαπραγματεύσεων.

76. Αντιλαμβάνομαι την ανωτέρω υποχρέωση ως κανόνα δικαίου περί συμπεριφοράς, τυγχάνοντα γενικής εφαρμογής και μη διακρινόμενο από τους λοιπούς κανόνες συμπεριφοράς που επιβάλλονται διά νόμου. Η μη τήρηση των ανωτέρω κανόνων συμπεριφοράς μπορεί να συνιστά, υπό συγκεκριμένες περιστάσεις, αδικοπραξία. Υπό την έννοια αυτή, τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 5, σημείο 3, της Συμβάσεως των Βρυξελλών.

53 — Προαναφερθείσα στην υποσημείωση 10, σκέψη 15.

77. Έτσι, θα μπορούσε να δοθεί απλή απάντηση στο υποβληθέν στο Δικαστήριο προδικαστικό ερώτημα. Πάντως, εκτιμώ ότι το ερώτημα περί της προσυμβατικής ευθύνης είναι περισσότερο περίπλοκο. Πράγματι, φρονώ ότι εκείνο που έχει καθοριστική σημασία για την εφαρμογή της Συμβάσεως των Βρυξελλών είναι το αν γεννάται υποχρέωση μεταξύ των μερών. Ανέλαβαν τα μέρη *δεσμεύσεις* το ένα έναντι του άλλου; Σε περίπτωση ελευθέρως αναληφθείσας δεσμεύσεως, τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 5, σημείο 1. Πρέπει να διακρίνονται οι υποχρεώσεις που τα μέρη αναλαμβάνουν το ένα έναντι του άλλου από τις — δικαιολογημένες ή μη — προσδοκίες που γεννώνται αμοιβαίως. Επί παραδείγματι, ενδέχεται ένα μέρος να σχηματίζει την πεποίθηση ότι οι διαπραγματεύσεις δεν πρόκειται να διακοπούν αιφνιδίως ή ότι ο συνομιλητής του δεν διεξάγει παράλληλα — αλλά κρυφίως — διαπραγματεύσεις με ανταγωνιστή. Η προσβολή των αποτόκων των προσδοκιών αυτών δικαιωμάτων νομίζω ότι συνιστά αδικοπραξία ή οιονεί αδικοπραξία.

78. Η δέσμευση στην οποία αναφέρθηκα ανωτέρω δεν είναι κατ' ανάγκη η ίδια η σύμβαση περί της οποίας τα μέρη εξακολουθούν να συζητούν αλλά μπορεί επίσης να πρόκειται για προσυμφωνία, την οποία το ένα μέρος άρχισε ήδη να εκτελεί. Η επίδικη κατάσταση στη διαφορά της κύριας δίκης αποτελεί γλαφυρό παράδειγμα περί αυτού. Προτού καν συναφθεί δεόντως σύμβαση αφορώσα την προμήθεια εξοπλισμού προπλασμάτων εκ μέρους της HWS, σύμβαση στα πλαίσια της οποίας, επί παραδείγματι, ρυθμίζονται και όλες οι προϋποθέσεις χρηματοδοτήσεως, ενδέχεται να υφίσταται ήδη συμφωνία μεταξύ των μερών τέτοιας φύσεως ώστε η HWS να είχε ήδη αρχίσει την εκτέλεσή της, αφιερώνοντας επί παραδείγματι την παραγωγική ικανότητά της ή παραγγέλλοντας υλικά. Οι δυνάμενες να ανακύψουν από τη χρονική αυτή στιγμή διαφορές μπορούν ενδεχομένως να υπαχθούν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 5, σημείο 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών.

79. Για να δοθεί απάντηση στο ερώτημα πότε ανελήφθη δέσμευση, μπορούν να φανούν χρήσιμα τα περιλαμβανόμενα στο άρθρο 17 της Συμβάσεως κριτήρια. Πρόκειται συγκεκριμένα για τα κριτήρια των περιπτώσεων β) και γ) της ανωτέρω διατάξεως. Οσάκις ουδεμία γραπτή σύμβαση συνήφθη (ή οσάκις ουδεμία προφορική επιβεβαιωθείσα γραπτώς συμφωνία συνήφθη), η ύπαρξη δεσμεύσεως μπορεί να συναχθεί:

— από την πρακτική που έχουν καθιερώσει οι συμβαλλόμενοι στις μεταξύ τους σχέσεις, ή

— στο διεθνές εμπόριο, από τις συνήθειες τις οποίες τα μέρη γνωρίζουν ή οφείλουν να γνωρίζουν και οι οποίες είναι ευρέως γνωστές σ' αυτού του είδους την εμπορική δραστηριότητα και τηρούνται τακτικά από τους συμβαλλομένους σε συμβάσεις του είδους για το οποίο πρόκειται στη συγκεκριμένη εμπορική δραστηριότητα.

80. Έρχομαι τώρα να διευκρινίσω την άποψή μου σε σχέση με τις διάφορες φάσεις της διαδικασίας των διαπραγματεύσεων που διέκρινα στο τμήμα vi των προτάσεών μου [54].

81. Κατά τη διάρκεια της πρώτης φάσεως της διαδικασίας των διαπραγματεύσεων, τα μέρη έχουν τη δυνατότητα να τις διακόψουν χωρίς να στοιχειοθετείται ευθύνη τους. Το άρθρο 5 της Συμβάσεως δεν μπορεί να εμπλέκεται στη φάση αυτή εφόσον δεν υφίσταται ούτε αδικοπραξία ούτε οιονεί αδικοπραξία, ακόμη δε λιγότερο σύμβαση.

82. Στα πλαίσια της δεύτερης φάσεως, γεννάται εμπιστοσύνη, η κατάχρηση της οποίας θα μπορούσε να συνεπαχθεί ζημία. Έτσι, ένα μέρος δεν μπορεί πλέον να τερματίσει αιφνιδίως τις διαπραγματεύσεις. Αν το έπραττε, θα καθίστατο ενδεχομένως υπαίτιο διαπράξεως αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας. Ως εκ τούτου, θα μπορούσε να καταδικαστεί στην επιστροφή των πραγματοποιηθέντων από το έτερο μέρος εξόδων ή στην αποκατάσταση προς αντιστάθμιση των διαψευσθεισών ούτως ευκαιριών ζημίας.

83. Η τρίτη είναι η φάση, κατά τη διάρκεια της οποίας ουδεμία (υπογραφείσα) σύμβαση συνήφθη ακόμη, αλλά, λόγω των περιστάσεων, μπορεί να συναχθεί ότι τα μέρη ανέλαβαν αμοιβαίως δεσμεύσεις, οπότε μπορεί να εφαρμοστεί το άρθρο 5, σημείο 1, της Συμβάσεως. Οι περιστάσεις αυτές συνίστανται ενδεχομένως στο γεγονός ότι τα μέρη συμφωνούν επί των βασικών στοιχείων της συμβάσεως, ήτοι επί του αντικειμένου της και του τιμήματος. Πάντως, η σύμβαση αφ' εαυτής δεν έχει ακόμα συναφθεί επειδή τα μέρη εξακολουθούν να διαπραγματεύονται επί των λοιπών όρων. Ενδέχεται επίσης ένα από τα μέρη να έχει ήδη αρχίσει την εκτέλεση της συμβάσεως καθότι μπορούσε να συναγάγει από τη συμπεριφορά του ετέρου μέρους ότι υφίστατο ήδη σύμπτωση των βουλήσεων. Δεν θα ήθελα επίσης να αποσιωπήσω τις παρατιθέμενες στο άρθρο 17 της Συμβάσεως περιστάσεις.

84. Έχω πλήρη επίγνωση ότι κατά τη διάρκεια της τρίτης φάσεως που μόλις προανέφερα βρισκόμαστε στην πράξη ενώπιον μιας ολοκληρωμένης συμβάσεως. Το κατά πόσον η φάση αυτή μπορεί να εξακολουθεί να θεωρείται ως προσυμβατική είναι ζήτημα που πρέπει να επιλυθεί με βάση το εθνικό ιδιωτικό δίκαιο.

85. Από τα προεκτεθέντα συνάγω ότι αγωγή περί προσυμβατικής ευθύνης μπορεί να χαρακτηριστεί ως αγωγή λόγω ενοχής εξ αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 3, της Συμβάσεως των Βρυξελλών. Σε περίπτωση κατά την οποία η αγωγή αυτή αφορά ενοχή συναφθείσα από τον αντισυμβαλλόμενο έναντι του ενάγοντος, πρέπει να θεωρηθεί ως συμβατική παροχή, κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1, της Συμβάσεως των Βρυξελλών.

54 — Βλ. σημεία 65 και 66.

## VIII — Πρόταση

86. Ενόψει των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει ως εξής στο ερώτημα του Corte suprema di cassazione:

«Αγωγή περί προσυμβατικής ευθύνης μπορεί να χαρακτηριστεί ως αγωγή εξ ενοχής λόγω αδικοπραξίας ή οιονεί αδικοπραξίας, κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 3, της Συμβάσεως της 27ης Σεπτεμβρίου 1968 για τη διεθνή δικαιοδοσία και την εκτέλεση των αποφάσεων σε αστικές και εμπορικές υποθέσεις. Σε περίπτωση κατά την οποία η αγωγή αυτή αφορά παροχή συμφωνηθείσα από τον αντισυμβαλλόμενο έναντι του ενάγοντος, πρέπει να θεωρηθεί ως αγωγή εκ συμβατικής ενοχής, κατά την έννοια του άρθρου 5, σημείο 1, της οικείας Συμβάσεως.»